

БОГОСЛОВСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ЖИТТЯ ПРАВОСЛАВНИХ МИРЯН В СУСПІЛЬСТВІ

Постановка проблеми. Релігія всеосяжно діє на віруючу людину формуючи специфічні норми життя. Вона визначає смисложиттєві орієнтири, регламентує всі дії і помисли вірянина, підкоряючи їх єдиній визначеній нею меті всього земного життя – наближення до Бога. Тому для віруючого не може бути сфери життя, яка б знаходилась поза дією релігійних установок та переживань. В яких би ситуаціях віруюча людина не опинилася, якими б не були її зовнішні щодо неї життєві умови, вона завжди і в їхніх оцінках, і в своїх реакціях на них повинна керуватись вченням своєї конфесії. У зв'язку з цим велику увагу сучасні православні богослови приділяють суспільному життю мирян, яке є виявом горизонтальних відносин віруючих на рівні “людина-людина”, а тому має неабияке значення у справі спасіння – головній меті життя, згідно з православним віровченням.

Стан розробленості теми. Аналіз релігієзнавчих досліджень засвідчує, що проблема життя православних віруючих в суспільстві порівняно добре розроблена. Зокрема нею займались релігієзнавці А. Колодний, О. Магеря, В. Сергійко, О. Титаренко та ін.; релігійні філософи та богослови митрополит Антоній (Блум), отець В. Боцановський, отець О. Мень, архієпископ М. Мудьюгін та ін. Серед сучасних богословських праць питанню життя мирян в суспільстві великої приділено в «Основах соціальної концепції УПЦ МП» та в доповідях патріарха Філарета (Денисенко), які є, по суті, соціальною концепцією УПЦ КП.

Об'єктом нашого дослідження є суспільне життя православних мирян. **Предмет** – особливості саме богословського осмислення життя мирян в суспільстві. **Мета роботи** полягає у комплексному філософсько-релігієзнавчому аналізі суті православно-богословського розуміння життя мирян в суспільстві як вияву горизонтальних відносин віруючих на рівні “людина-людина”, що є важливим для цілісного розуміння життя вірян. Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення ряду **завдань**: проаналізувати православно-богословське розуміння та регламентацію основних сфер життя мирян в суспільстві й, виходячи з цього, з'ясувати роль суспільного життя для віруючих з точки зору богослов'я.

* Недзельська Ю.К. – кандидат філософських наук, молодший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Основний зміст статті. Для православної церкви нині актуальною проблемою є відсутність уніфікованих поглядів з тих чи інших богословських питань, як це є в інших конфесіях. Важливою спробою уніфікації поглядів щодо питань суспільного життя мирян в РПЦ та УПЦ МП є „Основи соціальної концепції”, прийняті в 2000 р. Намаганням розробити соціальну концепцію Української Православної Церкви Київського Патріархату можна назвати “Доповідь Святішого Патріарха Київського і всієї Русі-України Філарета” на Помісному Соборі 9–10 січня 2001 року. Соціальні погляди УПЦ КП не відрізняються самотністю підходів до вирішення нагальних соціальних проблем. Опрацювання соціальної концепції УПЦ КП засвідчує її генеалогічну спорідненість з вихідними положеннями й оцінками соціальної концепції Російської Церкви. Як зазначає дослідник О. Титаренко, УПЦ КП у соціальних поглядах дотримується загальноправославного ставлення до більшості „викликів часу”, що дозволяє констатувати певну вторинність соціальних побудов УПЦ КП. Поряд з тим, ставлення патріарха Філарета до церковно-суспільних відносин відрізняється більшою толерантністю до поліконфесійного середовища, більшою динамічністю щодо церковно-державних відносин, стриманістю в геополітичних висловлюваннях. Це свідчить про готовність та здатність УПЦ КП до модернізації своєї концепції суспільного статусу православного віруючого [Титаренко О. Р. Соціальне християнське вчення в контексті релігійного модернізму: автореф. канд. філос. наук. – К., 2004.].

Зважаючи на попередні зауваги, як в УПЦ МП, так і в УПЦ КП, найважливішою складовою суспільного життя віруючих є, перш за все, ставлення до ближніх, тобто до оточуючих людей. Православна церква вчить поводитись з іншими так, як людина хотіла б, щоб чинили з нею, незалежно від того, яка людина перед нею за статтю, віком, віросповіданням, становищем у суспільстві. Любов до ближніх, як свого часу повчав Іван Кронштадтський, повинна виявлятися у смиренні, покорі, простоті у спілкуванні зі всіма. Людина повинна вважати себе не лицемірно нижчою за всіх у душевному плані, тобто найбільш грішною і немічною. На його думку, від гордині виникає пиха, зверхнє, нещире ставлення до тих, хто нижчий за статусом, або ж з тими, від кого не можна отримати користі [Кронштадтський Йоанн. Моя жизнь во Христе. – М., 1991. – С. 24].

У православному віровченні любов до ближнього має визначальне значення, оскільки вона є відображенням любові до Бога. У ближньому і через ближнього людина, повчають православні богослови, має любити Бога. Звідси й вимога – любити всіх. Якщо ж людина любить вибірково, одним платить добром, а іншим – злом, то тим самим вона приймає на себе прерогативу Бога, вважаючи, нібито сама може вирішувати, що справедливо і що несправедливо.

Любов до ближніх повинна виявлятися не лише в думках, а й у діях. Згідно з православним вченням, творіння добра іншій людині постає як головний вияв святості повсякденного життя. Як підкреслюють сучасні

православні богослови, маленькі добрі діла більш необхідні, ніж великі. „Без великого добра, – наголошує патріарх Філарет, – люди можуть жити, а без малих щоденних справ жити не можуть... Безкорисливе добро саме по собі несе духовну радість тому, хто любить ближнього”.

Загалом, у розумінні православ'ям життя мирян в суспільстві можна відзначити кардинальні зміни, що відбулися останнім часом. Ще на початку ХХ століття Церква заявляла, що вона не повинна займатись економічними питаннями, не може мати своєї думки щодо соціальних та політичних питань, бо ж православ'я повинне стояти вище земних інтересів. Ідею „невтручання” богослови обґрунтовували протиставленням „духовного життя” і „земних інтересів”, адже головним для людини є „вічне”, а не поцейбічне, „земне” життя. В сучасному ж богослов'ї зазначається, що місія християн у суспільстві полягає у тому, щоб бути „світлом для світу” (Мт. 5:14): „Шукати найперше Царства Божого й праведності його”(Мт. 6:33). Православних мирян закликаються стати прикладом у наслідуванні для інших людей. Такі трансформації призводять до зміщення акцентів у витлумаченні моральної відповідальності особи. Так, якщо традиційне богослов'я розцінювало внутрішнє духовне зростання і моральне удосконалення людини як єдиний шлях до єднання з Богом і спасіння, що практично зводилося до проповіді соціальної пасивності, то сучасне богослов'я висуває на перший план соціальне служіння і соціальну відповідальність мирян, які розглядаються тепер уже не як перешкода на шляху до спасіння, а як необхідна умова належності християнина до Церкви.

Участь мирян в суспільному житті, згідно з „Основами соціальної концепції УПЦ”, має ґрунтуватися на засадах християнської моралі. У первосвященницькій молитві Ісус просив Бога за своїх послідовників: „Не благаю, щоб ти їх з світу забрав, але щоб зберіг від злого” (Ів. 17:15). Неприпустимим для мирян, за вченням сучасних богословів, є маніхейське нехтування життям навколишнього світу. Участь християнина у ньому має ґрунтуватися на розумінні того, що „світ, соціум, держава є об'єктом Божої любові, бо людина призначена до преображення й очищення на засадах заповіданої Богом любові” [Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – К., 2002. – С. 4].

Відтак, православ'я вже не вимагає від мирян повного відсторонення від навколишнього середовища, а допускає участь в ньому кожному мірою його можливостей або необхідності. Отже, сучасне православне богослов'я прагне врахувати соціальну активність мирян, зростання їхнього освітнього рівня, прагнення до активної участі у вирішенні різних соціальних та політичних проблем, що стоять перед суспільством. Хоча, звичайно, відповіді Церкви на виклики часу не завжди є своєчасними, часто запізнілими.

Пропагуючи соціальну активність віруючих, православ'я концентрує основні зусилля на перешкоджанні „обмирщенню” їхньої свідомості, щоб ця активність не була зведена до турботи про винятково земні справи. Тому

православні богослови ведуть мову про необхідність формування у віруючих нового суспільно-християнського служіння, яке здатне синтезувати православну віру, відданість традиціям із сучасним способом мислення, із свідомим і відповідальним служінням у церкві, суспільстві, державі. В такий спосіб здійснюється спроба трансформувати соціальну активність віруючих у соціально-релігійну.

В результаті зміни ставлення до соціального питання серед сучасних богословів формується думка, що для спасіння однієї віри недостатньо, бо ж для цього потрібні ще й практичні дії. „Як тіло без духа мертве, так і віра без діл мертва” (Як. 2:26). Відтак тепер християнство розглядається православними богословами не як філософія або мертва умоглядна система, а як реальне життя, одкровення у світі Божественної любові й заклик людини до участі у цьому житті і в цій Божественній любові. „Слова, що говорив їх вам, то дух і життя,” – проголошує Ісус Христос (Ів. 6:63). Відтак завдання християнства полягає не лише в тому, що б допомогти людині засвоїти християнську істину розумом, а й в тому, щоб ця істина стала законом її серця і була б виправдана її життям. „Не кожен, хто каже до мене: Господи! Господи! Увійде в Царство Небесне, але той, хто виконує волю Отця мого, що на небі” (Мт. 7:21). Християнство, на думку протоієрея В. Боцановського, є живим життям, виявом любові до Бога і до ближнього, причому любові не лише платонічної, не лише словом, а й справами [Боцановський В., протоієр. Християнство і соціальне питання // Голос Православ'я. – 2000. – № 10. – С. 6].

Саме тому, в сучасній богословській антропології на передній план виходить релігійне обґрунтовується тлумачення людської діяльності та, перш за все, праці. Якщо ще недавно „теологію праці” розробляли переважно протестантські теологи-модерністи, прихильники „нової теології” (зокрема, Тейяр де Шарден), то зараз їй присвячують дедалі більше уваги й православні богослови.

Праця, згідно християнського вчення, є органічним елементом людського життя. У книзі Буття зазначено, що спочатку „не було людини, щоб порати землю” (Бут. 2:5), але створивши райський сад, Бог поселяє в ньому людину, „щоб порала його й обробляла його” (Бут. 2:15). Праця – це творче розкриття в людині образу та подоби Божої, а відтак - і одвічної богоподібності. Людині, за своєю суттю, дано бути співтворцем і співробітником Бога, але первородний гріх призвів до відпадиння людини від Творця та зміни характеру її праці: „У поті свого лица ти їстимеш хліб, аж поки не вернешся в землю, бо з неї ти взятий. Бо ти порох і до пороку вернешся” (Бут. 3:19). Творча складова праці дещо втратила для людини свій первісний сенс і стала переважно знаряддям здобуття засобів до існування.

З християнського погляду, праця сама по собі не є безперечною цінністю. Вона є такою лише тоді, коли являє собою співпрацю з Богом і сприяє виконанню його замислу щодо світу й людини. Проте праця неугодна Богу, якщо вона спрямована на служіння егоїстичним інтересам особи або

людських спільнот, а також на задоволення гріховних потреб духу й плоті. В Біблії виокремлено два види моральних спонук до праці: по-перше, праця для власного виживання, щоб нікого не обтяжувати, а по-друге – праця, щоб подавати нужденним. Апостол Павло пише: „Краще нехай працює та чинить руками своїми добро, щоб мати подати нужденному” (Еф. 4:28). Така праця виховує душу і зміцнює тіло людини, дає християнину можливість проявляти свою віру в богоугодних справах милосердя й любові до ближнього. Апостол Павло зазначає: „Як хто працювати не хоче, нехай той не їсть” (2 Сол.3:10).

Відтак, сучасні богослови позитивно оцінюють суспільно корисну працю, яку розуміють як працю з Богом і в ім'я Бога для досягнення вічного життя в Царстві Божому, тобто діяльність в суспільстві, яка підпорядкована вищій меті.

Церква благословляє будь-яку працю на благо людей. При цьому перевага не надається жодному з видів людської діяльності, якщо вона відповідає християнським моральним нормам. У притчах Ісус Христос постійно нагадує про різні професії, не виділяючи жодної з них. Він говорить про роботу сіяча (Мк. 4:3–9), слуг і домоправителя (Лк. 12:42–48), купця й рибалок (Мт. 13:45–48), управителя й робітників у винограднику (Мт. 20:1–16). В „Основах соціальної концепції УПЦ” зазначається, що сучасність породила розвиток цілої індустрії, свідомо спрямованої на пропагування розпусти й гріха, задоволення згубних пристрастей і звичок, зокрема таких, як пияцтво, наркоманія, блуд і перелюб. Зрозуміло, що мирянам не можна брати участь в такій діяльності, оскільки вона розбещує не тільки працюючого, а й суспільство в цілому [Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – С. 30].

Віруючий, за православним вченням, беручи участь у загальному служінні в церкві і поза нею, повинен виконувати свої особливі функції. Кожному дається особливий дар для служіння всім. „Служіть один одному, кожен тим даром, якого отримав, як доморядники всілякої Божої благодаті” (1 Петр. 4:10). „Одному бо Духом дається слово мудрості, а другому – слово знання тим же Духом, а іншому – віра тим же Духом, а іншому дари оздоровлення тим же Духом, а іншому – творення чуд, а іншому пророкування, а іншому розпізнавання духів, а тому різні мови, а іншому вияснення мов. А все оце чинить один і той Самий Дух, уділяючи кожному особно, як Він хоче” (1 Кор. 12:8–11). Дари різноманітної благодаті Божої подаються кожному окремо, але, для спільного служіння народу Божому, у тому числі й для служіння світові. І це є спільне служіння Церкви, що здійснюється на основі не одного, а різних дарів. Різноманітність дарів створює і різноманітність служінь, але „є й різниця між служіннями, та Господь той же Самий, є різниця й між діями, але Бог той же самий, що в усіх робить усе” (1 Кор. 12:5–6).

Отже, православна церква позитивно оцінює всі професії (військових, медиків та ін.), але наголошує при цьому, що християни повинні керуватись християнським віровченням у будь-якій своїй діяльності.

Значну увагу сучасні богослови приділяють питанням участі мирян у суспільному житті як активних громадян держави. Християни покликані бути законослухняними громадянами „земної вітчизни”, погоджувачись з тим, що кожна душа повинна „коритися вищій владі” (Рим. 13:1) і водночас пам'ятаючи Христову заповідь: віддавати „кесареви кесареві, а Богові Боже” (Лк. 20:25). Як зазначається в підсумковому документі Ювілейного Архієрейського Собору РПЦ (Москва 2000 р.), патріотизм православного християнина повинен бути діяльним. Він може виявлятися у захисті батьківщини від ворога, праці на благо вітчизни, турботі про впорядкування народного життя, в тому числі й в участі у справах державного управління. Християни покликані зберігати й розвивати національну культуру, народну самосвідомість тощо [Русская церковь на рубеже веков: Юбилейный Архиерейский Собор Московской Патриархии. – СПб., 2001. – С. 73].

Що стосується ставлення православних до світської влади, то тут можна виявити двояку позицію. По-перше, богослови не лише радять своїм вірним коритись державній владі незалежно від переконання і віросповідання її носіїв, але й закликають молитися за неї. Водночас християни повинні уникати її абсолютизації, зважаючи на її винятково земну, тимчасову цінність, що зумовлена наявністю в світі гріха і необхідністю утримування від цього. За вченням Церкви, сама влада також не повинна абсолютизувати себе, розширюючи свої межі до повної автономії від Бога й встановленого ним порядку речей, що може призвести до зловживання владою і навіть до обожнення можновладців [Там само. – С. 77]. По-друге, в розділі III пункті 5 „Соціальної концепції Російської Православної Церкви” зазначено, що якщо влада змушує православних віруючих до відступу від Христа і його Церкви, а також до гріховних душезгубних дій, тоді Церква має право спротивитись державі, а християни, слідуючи велінням совісті, можуть не виконувати накази влади, які змушують до скоєння тяжкого гріха [Социальная концепция Русской Православной Церкви. – С. 54].

Значної уваги в сучасному богослов'ї надається також питанням економіки, грошей. Як відомо, довгий час багатство в православ'ї розглядалось негативно. Нині ж майновий стан людини сам по собі не може розглядатися як свідчення того, чи угодна, а чи ж неугодна вона Богові. За вченням Церкви, люди одержують усі земні блага від Бога, якому й належить абсолютне право володіння ними. Відносність права власності для людини Христос неодноразово показує у притчах: це або виноградник, даний у користування (Мк. 12:1–9), або таланти, розподілені між людьми (Мт. 25:14–30), або ж масток, відданий у тимчасове управління (Лк. 16:1–13). Гріховне ставлення до власності породжує розділення й відчуженість між людьми. Водночас, матеріальні блага не можуть зробити людину щасливою: „Остерігайтеся всякої зажерливості, бо життя чоловіка не залежить від достатку маєтку його” (Лк. 12:15). Гонитва за багатством, як повчають православні богослови, згубно впливає на духовний стан людини і здатна спричинитися до цілковитої деградації особи.

У Біблії відсутній осуд багатства як такого. Не грішить той, хто, володіючи значними статками, використовує його згідно з волею Бога, котрому належить усе суще. Бо радість і повнота життя людини – не в придбанні й володінні, а в даруванні та жертві. Апостол Павло закликає „пам'ятати слово Господа Ісуса, бо він сам сказав: „блаженніше давати, ніж брати” (Дії 20:35). Церква закликає християнина сприймати власність як дар Божий, що дається для використання на благо собі й ближнім. Водночас Святе Письмо визнає право людини на власність і засуджує зазіхання на неї. У двох з десяти заповідей Декалогу прямо сказано про це: „Не кради. ... Не жадай дому ближнього свого, не бажай жони ближнього свого, ані раба його, ані невольниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого” (Вих. 20:15–17).

Висновки. Вивчаючи канонічну регламентацію православ'ям суспільного життя своїх послідовників, ми дійшли до висновку, що нині богослов'я продовжує проповідувати активну позицію мирян у суспільстві. Відбувся відхід від повного заперечення можливості активного життя. Нині соціальна активність розглядається як служіння Богу, а не як завада на шляху до спасіння. Разом з тим, богослови наголошують на недоліку „обмирщення” свідомості мирян. Миряни можуть займатись будь-якою професійною діяльністю, брати участь в громадських організаціях, політичних партіях, але при цьому вони повинні керуватись християнськими принципами життєдіяльності і моралі.

А н о т а ц і ї

В статті Ю.Недзельської аналізуються основні засади богословського бачення життя віруючих в суспільстві. Розглянута сутність зокрема православно-богословського розуміння життя мирян як один із виявів горизонтальних відносин віруючих на рівні “людина-людина”.

Ключові слова: *релігія, православ'я, людина, миряни, суспільне життя.*

В статті Ю.Недзельской „Богословское осмысление жизни православных мирян в обществе” проаналізовано богословское понимание жизни верующих в обществе. Рассмотрена сущность православно-богословского понимания жизни мирян в обществе как одно из проявлений горизонтальных отношений верующих на уровне “человек-человек”, что является важным для целостного понимания жизни верующих.

Ключевые слова: *религия, православие, человек, миряне, общественная жизнь, верующий.*

In the article of Yu. Nedzel'ska „The theological comprehension of a life of orthodox laymen in a society” is analysed theological understanding of a life of believers in a society. The essence of orthodox-theological understanding of a life of laymen in a society as one of displays of horizontal relations of believers at level "person-person", that is important for the integral understanding of life of believers.

Keywords: *religion, Orthodoxy, the person, laymen, a public life, believers.*